
Андрій
Дахній

НОВА КНИГА ПРО ГАЙДЕГЕРА: ДОВІДНИК ЗА «ГАМБУРЗЬКИМ РАХУНКОМ»

Vetter H. Grundriss Heidegger: Ein Handbuch zu Leben und Werk
Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2014. — 560 S.

Топонімічний прикметник, використаний у заголовку рецензії, навмисно «обіграно» в його дво-значності. З одного боку, йдеться про розміщене у Гамбурзі видавництво (Felix Meiner Verlag), яке давно спеціалізується на виданні літератури в галузі гуманітаристики і яке на початку 2014 року опублікувало рецензований тут довідник з Мартина Гайдегера (дослідження було замовлене Віденському емеритованому професору Гельмутіві Фетеру, знаному дослідникові творчості німецького філософа), а з іншого боку — про відомий вислів «за гамбурзьким рахунком», який ще на початку ХХ сторіччя виник у середовищі циркових борців-професіоналів і мав за мету підкреслити неупередженість, чесність в оцінюванні сили й майстерності атлетів (у широкий інтелектуальний вжиток це словосполучення було впроваджене 1928 року літературознавцем і критиком Віктором Шкловським). Наважуся стверджувати, що, попри подекуди присутні спірні місця, довідник цілком заслуговує на схвальний відгук саме за «гамбурзьким рахунком».

Останнє є тим важче досяжним і тим ціннішим, чим більше усвідомлюєш, наскільки непросто зробити щось вагоме, значуще у сфері гайдегерознавства за умов, коли кількість опублікованих статей,

монографій, дисертацій, «популяризаторських» книг у разі перевищує кількість написаного цим напрочуд плідним, впливовим і водночас дуже контрверсійним німецьким мислителем ХХ сторіччя (станом на травень 2013 року планували видати 102 томи Повного зібрання творів, яке включає найрізноманітніші тексти, написані філософом від 1909-го по 1976 рік).

Стосовно назви розглядуваної книги: німецькомовний іменник *der Grundriss* означає у запропонованому контексті: просте, стисле, схематичне подання широкої, комплексної теми. Такою темою постає у нашому випадку філософія М. Гайдегера. І дійсно, маємо справу із простим, стислим, схематичним, ще варто було б додати: «дуже інформативним» поданням. Дослівний переклад підзаголовка «Ein Handbuch zu Leben und Werk» звучить: «Довідник з життя і творчості». Отож, автором книги є важливими не лише ідеї, концепції, поняття, впливи, пов'язувані з досліджуваним мислителем, але й ті життєві, «навколофілософські» подробиці і передумови, які насправді кидають світло на особливості становлення і розвитку постаті Гайдегера.

Утім, рецензована книга являє собою не просто довідково-енциклопедичне видання, яке розширює і впорядковує наші знання, заповнює певні прогалини, її цілком можна сприймати як дороговказ, *путівник*, який допомагає зорієнтуватися, не заблукати у «лісах», «хащах» того велетенського і різноманітного інтелектуального матеріалу, який залишив по собі фрайбурзький філософ і який нагромаджено у межах досліджень про нього. При цьому не забуваймо, що слово «путівник» споріднене в українському мовному ареалі зі словом «*путівець*» (так інколи називають сільську стежку), а *путівець* (Holzweg) — вельми важливе слово Гайдегерового лексикону: один із важливих його збірників, виданий 1950 року, має назву «Путівці» (Holzwege).

Своєю чергою, німецьке Holzwege походить від Wege — шляхи, дороги. На них Гайдегер концентрував свою увагу не меншою мірою: коли вже незадовго до своєї смерті він почав співпрацювати з франкфуртським видавництвом Vittorio Klostermann щодо публікування Повного зібрання творів — йому доводилося підкреслювати пріоритетність для нього, власне, не так «творів», як *шляхів*: «Wege — nicht Werke» (шляхи — не твори) — до речі, саме так називає Фетер свій вступ до довідника. Тобто німецького філософа цікавило не щось у собі закрите, замкнене, не претензія на однозначні відповіді, не остаточний результат, а процес пошуку, постійне перебування на певному шляху, невпинне запитування, усвідомлення своєї незастрахованості від помилок; відтак можливість ступання по «обхідній» чи навіть хибній дорозі сприймаємо як неминучий супровідний момент мислення (S. 18).

Професор Фетер наголошує, що йому, зважаючи на обсяг написаного Гайдегером і про Гайдегера, доводиться концентруватися «лише на найнеобхіднішому» (S. 13), при цьому вибір коментаторської літератури неминуче має більшою чи меншою мірою суб'єктивний характер, відтак «будь-яке

реферативне подання за допомоги рішення на користь одних та ігнорування інших текстів є певним типом інтерпретації» (S. 17). Крім того, автор путівника у передмові звертає увагу на труднощі, які неминуче виникають при читанні текстів Гайдегера. До таких труднощів чи, власне, перешкод Г. Фетер зараховує «1) мовні особливості; 2) спосіб інтерпретації; 3) довільність; 4) двозначність» (S. 22).

Перша частина книги, найбільша за обсягом, являє собою спробу дати щонайширшу орієнтацію стосовно Гайдегерового мислення. За задумом Фетера, у восьми розділах цієї частини повинна виявити себе *єдність* цього мислення, причому цю єдність покликано схоплювати поняття, що є ключовим для всієї творчості Гайдегера: *буття* (відтак кожна із назв цих розділів у той чи той спосіб корелює з онтологічним концептом: «Буття», «Світ і буття», «Ось-буття і буття», «Поворот до буття», «Буття і ніщо», «Подія і буття», «Будування в бутті», «Дім буття»); як бачимо, всю творчість аналізовано у тій самій хронологічній послідовності, в якій виникали відповідні праці).

Розділ «Буття» присвячено першим працям Гайдегера: крім незрілих і, правду кажучи, не вельми вдалих, літературних спроб, виокремлено рецензії і дві дисертації, промоційну та габілітаційну, а також «габілітаційну» лекцію (S. 27–37); йдеться, вочевидь, про «прелюдію» до плідної академічної кар'єри (втім, Фетерову назву «Буття» до розділу, де висвітлено перші кроки, тобто де Гайдегер здійснив свого роду «пробу пера», де лише окреслено контури подальшого оригінального філософування і де питання про буття ще не поставлено в центр філософської рефлексії, навряд чи можна назвати вдалою; інша річ, що у цей ранній період Гайдегер інтенсивно читає релевантні для онтологічного дискурсу праці Франца Brentano і Карла Брайга, тобто проблематика буття тут присутня в імпліцитному плані).

У розділі «Світ і буття» варто виокремити параграф «Герменевтика фактичності» (щоправда, авторові довідника можна закинути дублювання цієї назви п'ятого параграфа у назві третього підпункту цього ж параграфа), адже тут ретельно простежено становлення самобутнього розуміння філософії Гайдегером. Не менш важливий у цьому розумінні наступний параграф — «Деструкція метафізики». Значною мірою це історико-філософська розвідка, у ній — численні екскурси в історію античної, середньовічної та новочасної філософії: показано, як німець прочитував Платона, Аристотеля, апостола Павла, Августина, Декарта, Ляйбніца. Цей параграф узагалі можна сприймати як репрезентативний для прагнення Фетера поєднувати систематичний та історичний підходи до сприйняття філософії Гайдегера (це тим суттєвіше, що останній сам повсякчас прагнув до такої кореляції).

Розділ «Ось-буття і буття», який показує вже не Гайдегеру критику попередньої традиції, а його альтернативу до останньої — проект фундаментальної онтології, містить ключові ідеї «раннього» періоду, з достатньою повнотою висловлені в «Бутті і часі». Йдеться про підважування догм традиції (S. 61), трансформацію трансцендентальної феноменології (зокрема,

Гусерлевого проекту) у феноменологію *герменевтичну* (S. 66–72), виокремлення *деструкції* як провідного методу герменевтичної феноменології, обговорення таких ключових *екзистенціалів*, як «перебування», «розуміння», «тлумачення», «мовлення», «страх», «турбота», «сумління», «провина», «смерть». Нарешті, в цьому розділі автор знаходить місце для обговорення положень праці «Кант і проблема метафізики» та деяких інших текстів, присвячених Кантовим підходам, де особливий наголос зроблено, звісно, на темпоральній тематиці (S. 103–108).

Розділ «Поворот до буття» є «порубіжним» у тому значенні, що тут висвітлено феномен повороту, що стається на початку 1930-х років, унаслідок якого німецький філософ переглядає чимало своїх уявлень і поглядів, саме тут пролягає «вододіл» між «раннім» та «пізнім» Гайдегером. На передньому плані постає проблема *істини*, а також уперше з'являється тематика *мистецтва* — до речі, не дивно, що єдину ілюстрацію, яка міститься у довіднику, можна знайти саме в цьому розділі: це «Черевики» Вінсента ван Гога (S. 120). Ще однією темою мислення фрайбурзького філософа є *поезія*, причому її еталон становлять твори Ф. Гьольдерліна. Останній параграф цього розділу присвячено Гайдегеровому тлумаченню досократиків: Анаксимандра (зокрема, його поняття «апейрон»), Парменіда (досліджено співвідношення буття і мислення), Геракліта (розглянуто поняття «фізис» і «логос»).

Відповідно, всі подальші розділи заторкують ключові погляди «пізнього» Гайдегера — «Буття і ніщо» (ця назва розділу (S. 147–151), навіюючи асоціацію з Сартровим *opus magnum*, наголошує увагу як на гегелівському спекулятивному тлумаченні ніщо, так і на ніцшівській «переоцінці всіх цінностей»), «Подія і буття» (висвітлено концепт «іншого початку», проблематику часопростору, по-став як сутність техніки, феномен події), «Будування в бутті» (де особливу увагу звернено на поняття «проживання», «холодно-кровності», «горизонту»), «Оселя буття» (тут тематизовано феномени слухання, мовчання, а також простежено зв'язок поезії та мислення).

Нарешті, наприкінці першої частини автор здійснює цікаві і змістовні міждисциплінарні екскурси щодо зв'язку Гайдегера з теологією, мистецтвом, філологією, літературознавством, медициною, психіатрією (S. 208–225).

Друга частина містить Гайдегеровий словник, який містить 240 понять; кожна з відповідних енциклопедичних статей відсилає до тих споріднених концептів, які наявні у цьому лексиконі, що уможливорює систематичнішу і ґрунтовнішу орієнтацію у поняттєвому світі філософа. Для прикладу, в ході експлікації поняття «можливість» професор Фетер відсилає до таких концептів, як «екзистенція», «буття», «істина», «досвід», «філософія», «феноменологія», «герменевтика», «розуміння», «автентичність», «смерть», «поворот» тощо (S. 311). Коло таких близьких понять шоразу достатньо велике, аби скласти уявлення про якомога ширший контекст; такого роду аналіз дає змогу виявити найрізноманітніші аспекти певної проблеми.

Третя частина книги, в якій висвітлено особливості життєвого і творчого шляху мислителя, містить три розділи.

У першому з них здійснено огляд найважливіших дат і відомостей, які стосуються Гайдегера. Доводиться констатувати, що зв'язок між творчістю та життям нерідко заторкує сумнозвісне заангажування філософа в націонал-соціалізм (один із параграфів так і названо: «Гайдегер і націонал-соціалізм» (S. 402–426)). Звісно, у путівнику годі було обійтися без обговорення цієї дразливої і болісної проблематики. Зауважимо, що Фетер намагається обговорювати її збалансовано, тобто не применшуючи провини і водночас не перебільшуючи її, тобто не намагається перебирати на себе ролі ні адвоката, ні прокурора, він радше — присяжний засідатель; дослідник спонукає читача до проходження шляху між Сцилою «радикальної критики» і Харибдою «наївної апології» (S.426) (у дужках зазначимо, що питання заангажованості Гайдегера в націонал-соціалізм знову актуалізується у світлі нещодавно опублікованого майже паралельно з книгою Г. Фетера тексту — за редакцією Петера Травни на початку 2014 року вийшли друком 94–96 томи Повного зібрання творів — так звані чорні зошити, причому трансформація сприйняття відбувається радше у бік «радикальної критики», ніж «наївної апології», позаяк звинувачення в антисемітизмі і підіграванні нацизмові через ці зошити набули, на жаль, додаткових імпульсів). І все ж Фетер схильний розмежовувати «філософію та приватну думку», відтак антисемітські пасажі, будучи «в політичному плані жахаюче дурними, стосуються Гайдегера як громадянина» (S. 412), а не як мислителя, тому австрієць не бачить достатньо підстав для необхідності — на підставі прочитання «Чорних зошитів» — перегляду тлумачення всієї спадщини німецького філософа.

У другому розділі третьої частини зроблено короткі, сказати б, максимально «сконденсовані» описи змісту кожного тому Повного зібрання творів, а також менших праць, які в рамках цього видання ще не побачили світу (при цьому вказано назву, видавництво і рік видання *першої* публікації певного твору). Не становить винятку і реферування змістового наповнення 23-го тому, який вийшов у світ 2006 року і який готував до друку саме професор Фетер: тут подано Гайдегерові лекції зимового семестру 1927/28 років, здебільшого історико-філософського плану: про філософські погляди Томи Аквінського, Рене Декарта, Баруха Спінози, Готфрида-Вільгельма Ляйбніца, Кристіана Вольфа; до речі, ці лекції австрієць вважає винятковими для Гайдегера — у сенсі «докладного викладу біографічних відомостей, розлогого цитування» аналізованих філософів (S. 441).

Завершальний, третій розділ містить короткі біографії найважливіших осіб Гайдегерового «оточення», причому йдеться про людей як родинного, так і академічного кола (знаходимо відомості про батька, матір, брата, дружину, а також друзів, колег, учнів, дослідників філософа). Примітно, що у всіх розділах третьої частини книги можна помітити «австрійський» слід (що не дивно у випадку, коли автором є віденський професор): починаючи

з австрійських коренів Гайдегерового батька (S. 486) і закінчуючи постаттю віденського професора Фридоліна Віплінгера, який досліджував творчість Гайдегера (S.494) і водночас був одним із вчителів самого Фетера.

Четверта, завершальна частина книги містить покажчик скорочень, бібліографію всієї цитованої у довіднику літератури, а також бібліографію найбільш значущих «гайдегерознавчих» видань, які з'явилися друком на Заході впродовж останніх десятиріч, нарешті, додано предметний покажчик до «синопису», першої частини, отже, це бібліографічна, тобто найбільш «технічна» і водночас найінформативніша частина довідника.

Підбиваючи підсумки, варто зауважити: перед нами — багатогранне дослідження, яке враховує найрізноманітніші аспекти досліджуваних життя і творчості Гайдегера, але при цьому воно жодним чином не перетворюється на еkleктичні вправи ерудита. Гельмут Фетер, будучи солідним і надійним спостерігачем, залишається немовби збоку, за будь-якої нагоди «надає слово» Гайдегерові, при цьому сам залишається непомітним, відстороненим — вочевидь, саме в такий спосіб мала б проявлятися майстерність автора (подібно до майстерності судді на футбольному полі, якого вважають тим кваліфікованішим, чим менше він на цьому полі помітний). Книга є легкою в користуванні, не останньою чергою завдяки її чіткій і прозорій структурі, тут наведено скрупульозно перевірені факти і доречні цитати, що уможлиблюється завдяки блискучому знанню першоджерел і глибокій повазі до розглядуваного мислителя.

Віденський філософ Г. Фетер, постійно намагаючись прецизійно і терпляче проходити «разом» з Гайдегером шляхи його мислення, здійснив у будь-якому сенсі успішну спробу стати посередником між «езотеричною» філософією німця і читачем, який прагне цю філософію відкрити та опанувати.